

Száz kút van Szászkúton?

Mozaikok Szászkút múltjából

Moldvában, a Bákóból Foksány felé vezető országút mentén, a Szeret folyó jobb oldalán, több kisebb településből állt össze történelme során ez a község, amelynek nevének régóta vitatkoznak, vagy legalábbis töprengenek a tudósok és a tudatlanok egyaránt. Nevének magyar eredetét a 'kút' tagjából nem nehéz fölismerni, ami egyik falujának románosan használt változatában – Fântânel – is föllelhető. Több gondjuk volt a helytörténészeknek a településnév első tagjával. Voltak, akik a *szász* nép nevéből, mások a *száz* számnévből eredeztetik a kétségtelenül nagy számban található kutak, patakforrások sokasága alapján.

A moldvai magyarok egyik első kutatója, Jerney János azt a helyi értelmezést említi, mely szerint „...nevét számtalan patakforrásoktól nyere, melyek e keskeny völgyben elnyúló falu határában erednek”.¹ Ezen a véleményen van Nicolae Iorga román történetíró is, mondván, hogy a település neve a magyar „száz kútból” származhat.² Ezzel szemben Kós Károly a környék borkultúráját elősegítő egykori német családok emlékével magyarázza,³ és Kiss Lajos nyelvész is „a *szász* népnév és a *kút* → 'víznyeresre való gödör' főnév összetételére vezeti vissza a helység nevét.”⁴ Úgy érzem, hogy a magyar névadású település etimológiájához magyar nyelvész ért a legjobban, ezért hajlamos vagyok Kós és Kiss Lajos névmagyarázatának elfogadására. Szászkút a Szeret teraszán, a patak partján létesült, Bákótól 44, Foksánytól 59 kilométerre. A nevét viselő községhez tartozik maga Szászkút falu (Sascut), valamint Szászkútvásárhely (Sascut-Târg) és Szászkútállomás (Sascut-Gară); továbbá közigazgatásilag ide kapcsolódik Pânčești, Berești, Schineni, Valea Nucului falu is, de magyarok csak az első háromban élnek. A település első említése, Lükő Gábor tudomása szerint, 1698-ból való⁵, de az ott szolgált, lészpedi születésű Zöld János plébános Ion Zediu néven közölt írásában több mint fél évszázaddal korábbra teszi Szászkút nevének első írásos említését. Ugyanis 1639. április 4-én Vasile Lupu a Bisericani kolostornak adományozott két malomhelyet a Putna vizén, s a szerződés tanúi között szerepelt egy Szászkútra való, Petrascu nevű ember.⁶ Ez a két, egymást kiegészítő adat mutatja, hogy a település a XVII. században már legalábbis létezett. Sajnos ebből az időből nincs hírünk a lakosságnak sem vallási, sem pedig nemzetiségi megoszlásáról. Még a XVIII. század végi osztrák katonai fölmérésből is csak annyit tudunk meg, hogy „Sascutul”-ban 16 házat, 16 családot és 20

ökröt írtak össze⁷, de az nem derül ki, hogy ezek a számok Szászkút község melyik falujára vonatkoznak. Csak a XIX. század elején tűnik fel a forrásokban a magyar népesség, mégpedig közvetve, a század első éveiben épült katolikus, majd nem sokkal később a református temploma révén, ami arra enged következtetni, hogy számottevő magyar csoportok már a XVIII. század végén voltak, vagy érkeztek Szászkútra.

A község legrégebbi temploma az ortodoxoké, valamivel előbb épült, mint a magyaroké, harangján 1796-os a felirat.⁸

A római katolikusoké 1804-ben készült, téglából, a reformátusoké nem sokkal később, vályogból, vagyis inkább paticsból. Ezek a templomok azt jelzik, hogy megerősödően lévő, templomépítésre is vállalkozó, katolikus és református népesség élt már a XIX. század legelején Szászkúton, de részletesebb adatokat csak 1844-ben, Jerney Jánostól kapunk a település magyarságáról. A „magyarok őshelyeinek kinyomozására” vállalkozó „kiválóan tudományos hazafi”⁹ személyesen megfordult Szászkúton, de már előbb, Galacon találkozott egy Ambrus Péter nevű háromszéki székellyel, aki 1828 óta beköltözött Moldvába, és Szászkúton telepedett le, ahol – mint Jerneynek elmondta – „több református magyarok laknak”. Később könyvében azt írja a településről, hogy a putnai czinut, rekecsini okolban Aszlán Koszta bojár birtoka, „magyar és oláh lakosokkal”, közelebről „130 székely és egyéb eredetű magyar katolikusok”, valamint „20 gazda és 123 református lélek” lakja, akik „mind erdélyi származású székely-magyarok”.¹⁰

1864-ben Cuza fejedelem jobbágyokat felszabadító intézkedése során több mint száz nincstelen család kapott itt 1-2 ha földet.¹¹ A település fejlődéséhez nagyban hozzájárult az 1869-ben megalapított állami iskola, de az már

kevésbé nyerte el az itt élő magyarok tetszését, hogy – mint Czelder Márton, a Bukarestben működő református misszió lelkésze írja a tőle megszokott eréllyel –: „a román kormány iskolát állítván a mi iskolánkba járó ref. és róm. kat. magyar gyermekeket Szászku-ton is be akarta kényszeríteni, de személyes kérésünkre megígérte, hogy erőszakot nem alkalmaz. Nekünk Szászku-ton felekezeti iskolánk előbb volt, mint a kormányé, s miután a román nyelvet is tanítjuk, semmi oly nemű kifogás alá nem jöhetünk, mint a róm. kat. közösségek, amelyben egyetlen iskola sem volt, míg a kormány nem gondoskodott. Ha e tekintetben valami sérelmet fognánk tapasztalni, a kormánynál személyesen kérelmezünk!”¹²

1872-ben átadták a forgalomnak a Mărășești–Románvá-sár közti vasútvonalat, ami lehetővé tette, hogy itt épüljön fel Románia egyik első és legnagyobb cukorgyára, ahová megindult az itt aztán gyári munkássá váló népesség áramlása. Az ugyancsak itt megforduló Ballagi Aladár az 1880-as években azt tapasztalta, hogy a nagy falu román részét Balkuczának, a magyar részt – hivatalosan – Fontinelnek nevezik.¹³ 1900-ra a *Románia Nagy Földrajzi Szótára* szerint két ortodox temploma volt, a régebbi Szent Miklósról szentelve, vegyes iskolájába 109 gyermek járt. A 2414 fős lélekszámú Szászku-ton község felének akkor már nem volt földje, harmaduknak is kevés, „szalmatetős burdékban laktak”. Igencsak rá voltak tehát szorulva a cukorgyár által nyújtott megélhetési lehetőségre, ami idővel több mint 300 embernek adott munkát. A lakosság többsége továbbra is mezőgazdaságból élt, ám fölszereltségük meglehetősen kezdetleges volt. A *Románia Nagy Földrajzi Szótára* szerint 1 gőzcséplőgép, 1 kukoricamorzsoló gőzgép és 1 gabonatisztításra való triór működött, valószínűleg a bojár gazdaságában. Használatban volt továbbá

286 faeke, 30 vaseke és 20 vasborona. Az állatállomány: 59 ló, 832 ökör, 242 tehén, 192 sertés, 842 juh és 28 kecske, tehát a teherhordást a lónál jóval lassúbb, de rendszerint erősebb és igénytelenebb igásökrökkel végezték. Hozzávetőlegesen minden második családnak volt tehene és átlagosan 2-2 juhot tartottak.¹⁴

A társadalmi és gazdasági feszültségek miatt 1907-ben innen indult a „felkelés”, elsősorban Nicolae Darabont egyeduralmi (Adjud) bojár ellen. A katonaság a tüntetők közé lőtt, 32 személyt letartóztattak, más forrás szerint a lázadás során Józsa Lajos, Rózsa Minya és Csobotár János felelősségre vonták volna a bojárt, de a csendőrök megfutamították őket.¹⁵ A súlyos vagyoni aránytalanságok továbbra is megmaradtak, 1940-ben Szászku-ton 400 családjából 150 volt nincstelen, 20%-uk pedig szolgál. Részben közülük alakulhatott 1952-ben a falu társas gazdasága, de 1954-ben is csak 17 család gazdálkodott a kollektívben, mindössze 2 pár lóval és 1 pár ökörrel. 1960-ra azután mindenkit betelereltek a közösbe, aminek következtében a fiatalok 90%-a szétszóródott az országban.

Mégis, valószínűleg elsősorban a cukorgyári munkahelyek népességmegtartó szerepének köszönhetően, 1996 és 2009 között Szászku-ton lakossága a statisztika szerint mindössze 2-3%-kal, 2178-ról 2147 főre csökkent.¹⁶

A külföldről behozott olcsóbb cukor piaci hatása miatt – akárcsak a magyarországi cukorgyarak – 1998-ban beszüntette a cukorrépa feldolgozását. A védtelenül hagyott honi ipar tönkretételét szolgáló korlátlan import valószínűleg a szászku-toni régióban is keményen sújtotta a termelőket és a gyár munkásait. A cukorgyár népességvonzó és eltartó szerepe Szászku-ton lakossága számának alakulásából is érzékelhető: 1912: 510, 1930: 589, 1992: 2178, 2009: 2147 fő.

A macska és a kutya kontraktusa

Mondjam meg, mét fut a kutya a macska utánd, ha tudjátok a mesét? Mi tudjuk az öregektől.

Mikor a Jóisten megcsinálta ezt a világot, s megcsinálta a zembert a zasszonval a zéletjinél, gondolta, hogy adjon nekim dolgot, ne üljenek heába, csináljanak valamit. Adott egy tehent, egy lót, egy malacot, azoknak csináltak egy-egy kerítést, ott egy odájt. Adott egy macskát és egy kutyát. Na, mondja a gazda nekik, a zember, aszondja, a nagyobb marháknak csináltam egy vetést, hol aludjanak, tük küsebbek vattok, tük egyezzetek össze ketten melyik ül benn s melyik ül künn. Mondja a macska, aszongya, hogy jön a tél, aszongya, s én kicsike vagyok, üjjél te künt s ülök én egy hónapot bent. Egy hónapod kijövök én a házbul s bémész te, a kutya a házhoz. Mondja a kutya, aszondja, na, háj legyen úgy, hogy mondod te, de hogy legyen én biztos, aszondja, csinálunk egy papírost, megírval, hogy legyen miutánd rendeződjünk.

Na, eltött egy hónap, ült a macska bent, mondja a macska a kutyának, aszondja, add ide a papírost nekem, me én messze lépek szépen s felteszem a házba, fend a valahova, egy duláp tetejire. Feltette a gerendára. Feltette a gerendához, na a macska ült jól benn, egy üdő múlt, eszibe jutott, héj, tel el egy hónap, meg kell nézzem a kontráktot, hol van, muticcsam meg az írást a kutyának. Mikor elment, nem kapta meg, mert felhágott egy rossz féreg fent s esseapritta, megrágtá. Kiment ő, mondja a kutyának, aszondja, nem tudok kijöni helyedbe, aszondja, met nincs többet meg a papíros, me megette a féreg, aszondja, s én most úgy mivel rendeződjünk, hogy nem írja sohót, hogy én most ki kell jöjnek s te gyere bé. S akkor a kutya megharagutt s kergette a macskát, hogy adja oda vissza a papírost, a kontráktot. A macska megharagutt s kergette a férget. Kergették a régi világba, kergetik máig is. Itt a vége.

*Botezatu Veronika (1950), Szászku-ton
Petres László gyűjtése*

Szászkút magyar lakosságáról *a forrásokból valamivel később kapunk hírt, mint református vagy katolikus népeségről*, de tudjuk, hogy Moldvában a római katolikusok, akárcsak a reformátusok etnikai hovatartozása, vagy legalábbis eredete nem kétséges. Szászkút templomainak építési idejéből feltételezhetjük a magyar népesség XVIII. század végi jelenlétét. Korábról is vannak feltételezések, miszerint az 1717. évi nagy székelyföldi szárazság idején menekülhettek reformátusok a Kárpátokon túlra, és telepedhettek a már ott élő, ugyancsak Erdélyből érkezett katolikus székelyek mellé.¹⁷ Nem ilyen feltételesen, hanem közvetlenül utal a szászkúti magyarokra az a közlés, mely szerint a XIX. század elején „magyar hugenották... egy kis csoportja Szászkúton református vallásában és magyarságában *ekkor még tartotta magát*, és a regáti református egyház legrégebb gyülekezeteként állt fenn a század folyamán”.¹⁸ Ez egyértelműen jelzi, hogy azokról a magyarokról van szó, akik akkor már jó ideje ott éltek, s még tartották magukat. Hogy aztán kikre gondolt a szerző, amikor „magyar hugenottákat” írt, nem tudhatjuk, csak sejtethetjük, hogy a XVIII. században Franciaországból tömegesen kiüldözött, ott hugenottáknak nevezett reformátusokra, tehát valószínű, hogy csupán jelképes ez a szóhasználat.

1844-ből már 253 magyarról van tudomásunk Szászkúton, akiknek nagyobb fele katolikus, kisebbik felük pedig református.¹⁹ A XIX. század utóján az erdélyi magyarok újabb hulláma érkezett munkásként Szászkútra, hogy kihasználja az 1875-ben felépült cukorgyár által kínált munkalehetőséget. A nyelvileg és vallásilag idegen közegben aztán gyors ütemben veszítették identitásukat, úgyhogy az elsősorban a balkáni román és aromán nyelvet tanulmányozó Gustav Weigand német nyelvész a századfordulón már úgy találta, hogy Szászkúton „elrománosodóban lévő székelyek” élnek.²⁰ Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint – román viszonyok közt meglepő megbízhatósággal – az összlakosság 18,5%-ában, 109 főben adja meg a szászkúti magyar nemzetiségűek és 103 főben a magyar anyanyelvűek számát. Az ugyancsak ehhez a községhez tartozó Szászkútvásárhelyen is élt 43 magyar anyanyelvű.²¹ Lükő Gábor szerint „a magyarok valószínűleg a Fântânele nevű faluban laktak, mert itt van katolikus és protestáns templom.”²² 1930 óta csak a 2002. évi népszámlálás során kérdeztek rá a román állampolgárok nemzetiségére, de a község 10 507 lakosából csak négyen vallották magukat magyar nemzetiségűnek, legalábbis ennyit számoltak az összeírók. Tánzos Vilmos néprajzkutató felmérése szerint Szászkúton (Fântânele) 1996-ban a katolikusok 65%-a beszélt, vagy legalábbis értett, 2009-ben pedig 40%-a beszélt és 75%-a értett magyarul. Szászkútvásárhely (Târg) faluból csak 2009-ből ismeretes, hogy a katolikusok 38%-a beszélt, 74%-uk pedig értett felmenői anyanyelvén.²³ Szászkút azon ritka moldvai települések közé tartozott, ahol a magyar lakosság vallás tekintetében kétféle oszlott: *római katolikusra* és *reformátusra*. A moldvai csángómagyarok egy része ugyanis a reformáció előtt érkezett Moldvába, tehát csak katolikus

lehetett. A XV. század során ide menekült huszitákat, akik a protestáns vallások egyik korai formájának hívei voltak, és vallásukat anyanyelven gyakorolták, magukra hagyottságukban az ortodox vagy a katolikus egyház térítette magához. A moldvai magyarok regenerálódását is szolgáló madéfalvi vérengzés menekültejének túlnyomó része Csikból érkezett katolikus volt.

Csak az erdélyi Háromszékkal határos moldvai térségben volt néhány olyan település, ahová a XVIII–XIX. században, legtöbbször a jobb megélhetés reményében, református vallású székelyek is költöztek. Ilyen volt például Bucium, Domnești, Prála, Vizantea és főképpen Szászkút. Itt működött talán az első, de mindenképpen az utolsó református eklézsia. Czelder Márton ugyan azt írta 1861-ben, hogy itt „századok óta volt református egyház”, de ez nem bizonyítható. Valószínűbb, hogy elsőként a XVIII. század elején Erdélyt sújtó nagy éhínségek elől menekülők között érkező háromszéki reformátusok találtak új otthonot a már régebben Szászkúton élő katolikus magyarok között.²⁴ Első ismert lelkésze a Barátoson 1795-ben született, május 4-én keresztelt Beder Benjamin, akit 1822-ben a Zabolán tartott generális zsinaton ordináltak Szászkútra papnak.²⁵ Ballagi is úgy vélte²⁶, hogy a XVIII. század végén alapított a helyi református egyházközség, de erre vonatkozóan neki sem voltak bővebb információi. Tény, hogy a szászkúti református egyház úrasztala 1838-ban készült, cink úrvacsorakelyhe és 25 kg-os harangocskája szintén az időben, pecsétjén pedig az 1850-es évszám szerepel.²⁷ 1837-ben 22 református család élt Szászkúton, 123 lélekkel, 1844-ben valamivel többen, 150-en voltak a katolikusok, akik akkor a klézsei plébániához tartoztak. A reformátusok első papja Beder Benjámint, utána Cseh András, akit Jakab Károly lévita követett. 1837-ben a korábban Bukarestben tanítóskodott, ugyancsak barátosi Márk Mózes lett a szászkúti protestánsok lelki gondozója, s itt tengette életét és a mindinkább elsorvadó református eklézsiaát 1876-ban bekövetkezett haláláig. A szászkúti református közösség fél évszázados vergődése, majd elhalása jól példázza a többi, nálánál kisebb protestáns csoportok felszívódásának folyamatát. Egyben annak a lehetőségnek a reménytelenségét is, hogy a protestáns egyház őrizze a Moldvába került magyarság anyanyelvét. A görögkeleti vallású oláh földesúr, továbbá a szászkúti reformátusok mérhetetlen szegénysége, elhagyatottsága, a népet megtagadó moldvai katolikus klérus ellenséges fellépése közös erővel szívta el a levegőt a protestáns szászkúti hívek körül, s egykettőre fölszippantotta őket. 1857-et írtak, amikor a moldvai katolikus misszió magyarul egy szót sem tudó vezetője elment Szászkútra, és 11 családot katolikus hitre térített.

Állítólag Márk Mózes lelkészt is felszólították az áttérésre, de ő ezt megtagadta, vállalva a nyomorúságot. Pedig már az 1840-es években iszonyatos szegénységben élt a szászkúti eklézsia papjával együtt, például 1846 húsvétján egyetlen tallér gyűlt az Úr asztalára, s 1850-re a templom olyan rossz

állapotba került, hogy 1861-ig nem is tudták használni. Ekkor mindössze a nyomorgó és tehetetlen Márk Mózes, egy rogyadozó templom, egy temető és 11 család, 53 református lélek jelezte a protestantizmus jelenlétét, 11 férfi, 10 nő, 17 leány, 15 fiú.²⁸ Feltűnő, hogy nincsenek öregek, ami azt sejteti, hogy legalábbis részben, újonnan betelepültekről van szó.

Akkoriban járt itt Czelder Márton, a bukaresti református misszió vezetője, és energikus lényével megpróbált életet lehelni az agonizáló szászokúti gyülekezetbe. Mikor a romos templom melletti temetőben tartotta az istentiszteletet, elhatározta, hogy rendbe szedi a több mint tíz esztendeje használaton kívül helyezett épületet. Elment a falu földesúrához – a rossz hírű Adamki Vazulhoz –, s pénzübeli segítséget kért tőle. Aztán összeszedett minden építkezésképes embert, s hozzákezdett az építkezéshez. Visszatérítette a katolikusok által korábban áttérítetteket, előjáróságot választottak. Maga is részt vett az építkezésben, bevakolták, betetőzték a templomot, majd hozzáláttak a paplak renoválásához. Felszentelte az újjáépített templomot s a hívek gondjára bízta az eklézsiát. Czelder felpozícionálta a szászokúti szellemi életet is, prédikációira a falu római katolikusai is eljöttek, föltehetően elsősorban nem vallási érdeklődésből, hanem hogy magyar szót halljanak. Szegény Márk Mózes másféle ember volt, ő vállalta a megalázó nyomorúságot, de keveset tudott tenni ellene. Papi jövedelméből nem volt képes megélni, ezért szekerességet vállalt. Ballagi Mórhoz írt segélykérő levele – a moldvai „Tiborc panasza” – jól mutatja az eklézsia és lelkésze kilátástalan helyzetét. „Három-négy nap is eltelik, hogy egy kis málé-lisztet, csutkából örölt liszttel, fűrészporral vegyítve, eszünk. Ily nagy ínségben már csak várjuk a halált. (...) Főtisztelendő Ballagi úr, könyörüljenek rajtunk, ne engedjék, hogy az éhség miatt elveszünk...”²⁹ Czelder igyekezett rajta segíteni, évenként kiutalt számukra pár száz piaszt, hol az eklézsiára, hol az iskolára, de ez nem pótolhatta azt a veszteséget, ami azzal érte a szászokúti református eklézsiát, hogy a helybéli román földesúr a Cuza-féle földosztáskor az egyházat megillető, mintegy 25 holdnyi földterületet „mások előtt tett szava ellenére használhatatlan helyen akarta kiadni”. A szászokúti protestáns eklézsiának ugyanis nemcsak a lelkész eltartása miatt lett volna szüksége az őt megillető birtokra, hanem azért is, mert iskolát is működtetett, mégpedig olyat, ahol – Moldvában akkor talán egyedülállóan – magyar nyelven folyt az oktatás. Aligha tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy éppen ezért, a román állami oktatáspolitikát keresztező protestáns fenntartású, de a helybéli katolikus magyar családok gyermekeit is tanító iskola fenntartása miatt zárkózott el a szászokúti bojár az egyházközösséget megillető föld kiadásától.

1870-ben megboldogult Márk Mózes felesége, Pető Mária asszony, aki negyven esztendőn át kitartott nehéz életű ura mellett. Márk Mózes pedig, „az öreg gyertyatartó”, hogy éhen ne haljon, gyógynövényeket gyűjtött, s azokat értékesítette. Így tengette „halódó életét”, amely 1876. február 20-án ért véget. A helybéli katolikus kántor temette el, és

sírba szállt vele a szászokúti református egyház is.

Vagy mégsem?

Sylvester Lajos háromszéki szerkesztő írja 2000-ben, hogy Szászokúton 1929-ben még református egyház működött, vagy legalábbis – teszem hozzá – még élő lehetett az emléke. Ottjártakor látta a temetőben a sírkövet: *Aici odihnește robul lui Dumnezeu, Dobai György* felirattal. A sírkő a valamikori templom helyén állt, amit már leromboltak, helyén szőlőt termesztettek, a harangot elvitték az ortodox templomba. Egy Sepsiszentgyörgyről 6 gyermekével idekerült asszony sírva mesélte, hogy közülük 5 átállt ortodoxnak.³⁰ Én magam 1995-ben hallottam Szászokúton, hogy: „Volt egy reformát templomocska itt lennébecske, de ott most házat csináltak”. Aki elmondta, 1935 táján születhetett, s nem érte azt a templomot, de úgy tudta, hogy Lénát Ioan, aki a helyére házát építette, öreg, bottal járó katolikus ember volt, a templomocska harangját eladta az ortodoxoknak s az árát felajánlotta a katolikus templom javára. A történeteket akár a veszett fejsze nyelének megmentéseként is értékelhetjük. A Szászokúton élő magyarok emlékét egyébként számos helynév is őrzi. Ezek egy részét már *Ballagi Aladár* közölte idézett munkájában³¹, de jó néhány név ma is elevenen él. Ilyenekről hallhatunk, illetve olvashatunk: *Bokros, Buda gödre, Kódaföld, Roszmalom gödre, Zódi gödre*. S a legemlékezetesebb: *Poiana Calvinilor* – a Kálvinisták mezeje. Gyéren előforduló írásos dokumentumok és néhány helynév...! Ennyi emlék maradt volna a szászokúti református egyházzal? Bizony nem sokkal több, noha az írott és a szóbeli dokumentumok alaposabb kutatása még feltárhathat új adatokat. A már idézett Tóth Levente levéltáros úgy tájékoztatott, hogy „a Főkonzisztórium levéltárának mutatója szerint 1898-ban a szászokúti gyülekezetet Brai-lához csatolták. Sajnos az erről szóló iratok Sipos Gábor nyugalmazott levéltáros irattári megjegyzése szerint már 1985-ben is hiányoztak az iratok közül. Ugyancsak hiányzik a sorozatból egy másik iratcsomó, amely 1925-től kezdődően tartalmazta a Szászokúttal kapcsolatos iratokat. Sejtésünk sincs, mi történhetett a két iratcsomóval. Lehettek Szászokúttal kapcsolatos iratok a püspöki levéltárban, de ezek Nagyenyeden 1849-ben elpusztultak.” S hogy helyben sem számíthatunk számottevő forrásanyagra, azt sejteti a következő történet. Kövesdi Kiss Ferenc, Marosvásárhelyen élő költő-pedagógus 1994-ben elmondta nekem, hogy 1936-ban, egyetemista korában, legációs úton, a moldvai Szászokúton járt. Az egykori lévita lánya, aki a helybéli cipészhez ment férjhez, elmondta neki, hogy férje a házuk padlásán talált anyakönyvek kitépelt lapjait használta, hogy a kuncaftjai lábfejét körülrajzolva, a készitendő cipők, csizmák méretét fölvegye...

Sic transit gloria mundi!

Az egykori református hívek aztán beolvadtak a helyi *katolikus közösségbe*, akikről az első adat az 1804-ben épült templomuk, s tudjuk, hogy főként a község Fântânele nevű részében élnek. 1842-ből való közlés szerint a szászokúti

katolikusok Klézse filiájaként gyakorolták vallásukat, és templomuk akkor Krisztus kinszenvedésének emlékére volt szentelve,³² de már 1845-ben Úr színeváltozása a templomi búcsú napja, ami azt is jelentheti, hogy időközben megváltoztatták a templom védőszentjét, de azt is, hogy a krónikások összekeverhették vagy összemoshatták a két vallástörténeti jelenséget. Szászok magyarsága felmorzsolódásának folyamatában számottevő szerepe volt a két egyház közti rivalizálásnak, hiszen a nagyobb hatalmú római katolikusok a románosítást szolgálták. A feljegyzések szerint 1845-ben a jászvásári misszió vezetője, Paul Sardi a reformátusok közül 30 lelket, 1857-ben pedig Antonio de Stefano 67 kálvinistát térített a római katolikus hívek közé. Erről úgy szól a krónika, hogy „...a katolikus misszió vezetője elment Szászokra és 11 ref. családot kat. hitre térített, pedig egy szót sem tudott magyarul, csupán azzal, hogy a családfők homlokára keresztet vetett. Márk Mózes lelkész is felszólította, hogy térjen át, de ő nagy nyomorúsága ellenére nemet mondott.”³³ Felekezeti elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy az ily módon áttértek nemcsak a római katolikusok számát gyarapították, hanem többségük egyúttal a szászok román etnikumot is erősítette. Ezért az 1804-ben épült templom helyett 1871-ben újat és valószínűleg nagyobbat emeltek faboronából, Ballagi úgy ír róla, hogy „egyszerű, toronytalan istenháza”, s elmondja, hogy egy erre járó ezermester olyan ügyes zárat készített a templomra, amit senki más, csak a kántor, Antal deák tudott kinyitni.³⁴

A rendelkezésünkre álló adatokból nyomon követhetjük a szászok római katolikus hívek számának alakulását: 1842: 306, 1851: 114, 1857: 183, 1858: 217, 1888: 200, 1899: 678, 1902: 420, 1930: 627, 1970: kb. 750, 1978: 669; 1985: 867, 1992: 615, 2005: 738, 2009: 526 fő. A XIX. század végi kiugró létszámot az akkoriban beindult cukorgyár vonzerejének tulajdoníthatjuk. A betelepülők közül többen Erdélyből érkeztek, részben pedig itt katolizált és elrománosodott katolikusokból származtak, tehát elsősorban nem a törzsökös lakosság gyarapodott. Érzékelhetjük továbbá, hogy meglehetősen nagy lehetett a népesség fluktuációja. Tánzos Vilmos megfigyeléseiből kiderül, hogy Szászok falu katolikusainak 1996-ban 65%-a, 2009-ben 40%-a magyarul is beszélt, 75%-uk pedig értett felmenőik anyanyelvén.³⁵

A Szászok községhez tartozó Szászokvásárhelyen (Sascut-Târg) ugyancsak élnek részben magyarul is értő és beszélő római katolikusok, számuk 2009-ben 76 volt. Számukra is épült templom 2002-ben, Szűz Mária mennybemenetelének tiszteletére.

A cukorgyár működésének megszűntével az üzem munkásainak és a táj cukorrépa-termelőinek többsége kereset nélkül maradt, megélhetésük megnehezült, s mint Moldova oly sok magyar és román lakosa elszéledtek a világban, hogy megtalálják valahol – leginkább Európa szerencsésebb részén – a megélhetésüket, vagy inkább annak jobb lehetőségét.

A szászok történelem mozaikjának két, talán legsajátosabb darabja, a református magyarok eklézsiájának és Románia első cukorgyárának emléke tehát belevész a múlt homályába. A *Moldvai Magyarság* folyóiratnak ez a száma Szászok egykori és mai magyarsága kultúrájának kíván emléket állítani.

1. Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844–1845. Pest, 1851. 210.

2. Iorga, Nicolae: *România cum era până la 1918*. Editura Minerva, București, 1972.

3. Kós Károly: Népi szőlőművelés Szászokmúznán. In uő: *Népelet és néphagyomány*. Kriterion, Bukarest, 1972. 97.

4. Kiss Lajos: Magyar helységnevek a Keleti-Kárpátokon túl. In *Magyar Nyelvőr*, CXI. 1987. 2. 226.

5. Ghibănescu, Gheorghe: *Surete și izvoade*. Iași, 1906–1923. IX. 194. Idézi Lükő Gábor: *A moldvai csángók I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Budapest, 1936. 162.

6. Zediu, Ioan: Parohia Sascut Sat. *Lumina Creștinului*, XII. 2001. 5. 11.

7. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 105.

8. Apostol, Gheorghe: *Monografia comunei Sascut*. Kézirat a községházán. Idézi Gazda László: *Csángómagyar falvak III*. Nap Kiadó, Budapest, 2011. 92. Budapest, 1883. 12.

9. Gyárfás István nevezte így Jerney János emlékezete című kései búcsúztatójában. MTA Könyvkiadó hivatala. Budapest, 1883. 12.

10. Jerney: 1851. 210.

11. Apostol: i. m.

12. Czelder Márton működése Romániában 1861–69. *Emlék-irat*. Kolozsvár, 1870. 23.

13. Ballagi Aladár: A magyarság Moldvában. In *Földrajzi Közlemények*, XVI. 1888. 1. 4.

14. Lahovari, George Ioan – Brătianu, C. I. – Tocilescu, G. Grigore: *Marele dicționar geografic al României*, alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe. IV. 1901. 320.

15. Apostol: i. m.

16. Tánzos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismere 2008–2010-ben. In *Moldvai Magyarság*, 2012. 2. 17.

17. Vetési László: Szászok krónika. *Levél – Ünnepi üzenet az Erdélyben és Kárpátokon kívül szétszórtságban élő magyar keresztények számára* című időszaki kiadvány. 2006. Advent – Karácsony. 2006. 24–26.

18. Dobri János: A regáti magyar református egyház története a XIX. század első felében. In *Református Szemle*, 1993. 178.

19. Jerney 1851. 210.

20. Idézi Domokos 1987. 125.

21. Manuială, Sabin: *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. II. București, 1938. 353.

22. Lükő 1936. 162.

23. Tánzos 2012. 17.

24. Dobri 1993. 176.

25. Ezt az adatot Tóth Levente úrnak, a kolozsvári református Főkonzisztórium levéltárosának köszönöm.

26. Ballagi 1888. 5.

27. Czelder Márton: Missziói levelek Ballagi Mórhoz. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1861. 11.

28. Szabó Lajos: Magyar református eklézsiák Moldva-Oláhországban. In uő. *Czelder Márton működése*. Debrecen, 1940. 11–13.

29. Ballagi 1888. 6.

30. Sylvester Lajos: *Csupa csapás az élet*. Háromszék Lap- és Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2000. 233.

31. Ballagi 1888. 8.

32. Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979. 1384.

33. Szabó 1940. 11.

34. Ballagi 1888. 5.

35. Tánzos 2012. 17